

Artūras Grickevičius,

KATALIKŲ KUNIGŲ SEMINARIJA KAUNE: 150-IES
METŲ ISTORIJOS BRUOŽAI:

Mokslo monografija,

Kaunas: Versus aureus, Vytauto Didžiojo universitetas, Katalikų
teologijos fakultetas, 2016, 400 p., iliustr., ISBN 978-609-467-199-9.

Seminarija Kaune – reikšminga dvasininkų rengimo institucija, nuo XIX a. septinto dešimtmečio tapusi ir miesto peizažo, ir kasdienybės dalimi, Lietuvos konfesinės inteligentijos ugdymo centru¹. Taigi ir besiformuojančios modernios Lietuvos visuomenės kultūrinių, politinių procesų aktyvia dalyve. XIX a. Lietuvos istorijoje² dvasininkų luomo asmenys buvo reikšminga socialinė grupė ir spalvinga anuometinės visuomenės dalis. Šios socialinės grupės tyrimai iškalbingai atskleidžia daugiakrypčius socialinius, kultūrinius, politinius procesus ir Katalikų Bažnyčios kaip institucijos bei bendruomenės dalyvavimą juose.

Pastebėčiau, kad proginių – jubiliejams skirtų – tyrimų dvasininkų rengimo institucijos Lietuvoje beveik neturi, nors tokia tradicija istoriografijoje sėkmingai egzistuoja. Artūro Grickevičiaus knyga *Katalikų kunigų seminarija Kaune: 150-ies metų istorijos bruožai* būtent tokia ir, manau, neliks nepastebėta ir proginių – jubiliejus mininčių – skaitytojų, ir istorikų amatininkų. Vieni ieškos ir suras su jų išgyventa praeitimi susijusių aprašymų, kiti tikėsis mokslo monografijoms³ deramo turinio. Mano galva, įdomus tyrimo objektas, plati chronologija – 150 metų – skaitytojų ratą tik išplės.

¹ Perskaičiusi naująją Grickevičiaus knygą, dalį išpūdžių surašiau jau 2016 m., o po Algimanto Katiliaus recenzijos (Algimantas Katilius, „Artūro Grickevičiaus mokslo monografijos „Katalikų kunigų seminarija Kaune: 150-ies metų istorijos bruožai“ recenzija“, in: *Soter*, Kaunas, 2016, Nr. 58 (86), p. 111–115) ir Grickevičiaus atsakymo (Artūras Grickevičius, „Atsakymas dr. Algimantui Katiliui dėl pastabų apie monografiją „Katalikų kunigų seminarija Kaune: 150-ies metų istorijos bruožai“, in: *Soter*, Kaunas, 2016, Nr. 59 (87), p. 79–82) parašyto teksto iš esmės nekeičiau, tik kiek papildžiau.

² XIX amžiumi įvardiju ilgąjį Lietuvos istorijos periodą nuo trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo iki Pirmojo pasaulinio karo.

³ Mokslo monografijos apibrėžimas (pagal Mokslo ir studijų institucijų mokslo ir meno darbų vertinimo metodiką (patvirtinta Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo

Esu parašiusi ne vieną recenziją, suprantu, kad recenzijų funkcionavimas kur kas trumpesnis, kad recenzuojama knyga jau gyvena savo gyvenimą, jau yra cituojama, vadinasi, kas ten surašyta, jau toliau viešinama... Tačiau parašiau dar vieną tekstą apie knygą, nes manau, kad recenzija – laisvo ir atviro akademinio gyvenimo, tyrėjo atsakomybės išraiška ir sąlyga, pastanga atkreipti dėmesį į recenzuojamoje knygoje paliestas / nepalietas problemas. Pabrėžtina, kad visi toliau dėstomi pastebėjimai apie Grickevičiaus veikalą taikytini tik daliai knygos, tik *126-iems* šios knygos puslapiams – apie Žemaičių (Telšių) Romos katalikų dvasinę seminariją iki Pirmojo pasaulinio karo (t. y. iki 3.5. poskyrio „Didžiojo karo laikotarpis (1914–1918)“, p. 126).

Knygą sudaro šešios dalys: „1. Įvadas“, „2. Seminarijos ištakos“, „3. Žemaičių kunigų seminarija (1866–1926)“, „4. Kauno metropolijos kunigų seminarija (1926–1938)“, „5. Kauno tarpdiecezinė kunigų seminarija (1938–1998)“, „6. Kauno kunigų seminarija (nuo 1998 m.)“. Tyrimas baigiamas išvadamis ir literatūros, nuotraukų sąrašais, priedais, santrumpų sąrašu, santrauka anglų kalba ir asmenvardžių rodykle, iš viso 400 puslapių. Ją recenzavo keturi recenzentai: doc. dr. Remigijus Oželis (Klaipėdos universitetas), doc. dr. Arūnas Streikus (Vilniaus universitetas), kun. doc. dr. Rimas Skinkaitis (Vytauto Didžiojo universitetas), prel. prof. habil. dr. Vytautas Steponas Vaičiūnas (Vytauto Didžiojo universitetas). Taigi yra viskas, ko formaliai reikalaujama iš akademinio leidinio.

Knygos dalių pavadinimai, kuriuose akcentuojamas konkretus laikotarpis, rodo, kad autorius pasirinko chronologinį, o ne problemų analizės būdą. Toks pasirinkimas suprantamas, tačiau sąlygoja tų pačių temų pasikartojimus kiekvienoje dalyje ir reikalauja atidumo dėstyje, kad ir vienoje, ir kitoje dalyje nagrinėjamos problemos būtų analizuojamos nuosekliai, o tai gana nelengva. Kita vertus, toks dėstyje pasirinkimas leidžia tikėtis šios dvasininkų rengimo institucijos veiklos analizės atidžiau įvertinant istorinį kontekstą. Seminariją pamatant aprašomojo laikotarpio Lietuvos, o ne vienos vyskupijos kontekste. Ypač turint galvoje autoriaus nurodytą siekį: „nagrinėjant ir aprašant Seminarijos istoriją, siekiama papildyti Lietuvos

ministro 2010 m. liepos 10 d. įsakymu Nr. V-1128; Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2015 m. vasario 5 d. įsakymo Nr. V-79 redakcija): „nepperiodinis ir netęstinis leidinys, kuriame sistemingai ir (ar) išsamiai išnagrinėta viena tema (dalykas), aiškūs ir žymūs naujumo ir kiekvienai mokslo sričiai arba krypčiai savi mokslišumo elementai, monografija privalo turėti ISBN numerį, mažiausia įskaitoma apimtis – 8 autoriniai lankai“; žr. https://www.smm.lt/uploads/lawacts/.../861_7f704d57a4ece4c429e37867a15fed39.do, (2016-07-23).

Katalikų Bažnyčios ir plačiau – Lietuvos kaip šalies – edukacijos (mokymo ir ugdymo) raidos pažinimą“ (p. 11). Kitur autorius akcentuoja seminarijos Kaune veikimą ir nuogaštaija, jog „fragmentiška (tik nedaugelį dalykų išnagrinėjusi) istoriografija lemia, kad Seminarijos praeitis ir nuopelnai yra mažai žinomi ir paprastai nepridedami prie mūsų šalies ir tautos kultūros lobyno, o pati institucija prapuola iš Lietuvos edukacijos konteksto“ (p. 18–19). Bendruoju įspūdžiu pasidalinant – to konteksto ir pasigedau. Pristigta platesnio Katalikų Bažnyčios Lietuvoje veikimo XIX a. konteksto ir to laikotarpio edukacijos situacijos įvertinimo.

Gerbiu autoriaus valią konstruoti savo tyrimą, pasirinkimus apie ką rašyti ir nerašyti, bet, taip pat manau, kad mokslo monografijoje jie – pasirinkimai – turi būti aiškiai akademiškai motyvuoti ir argumentuoti. Monografijoje labai natūralu tikėtis iš autoriaus jo įdirbio ir jo tyrimo pamatymo platesniame kitų jau atliktų tyrimų kontekste. Tai padeda aiškiau pamatyti savo naujojo tyrimo naujumą. Neįvertinant kitų tyrimų konteksto, viskas, ką pats darai, gali atrodyti taip nauja. Neabejoju, kad seminarijos Kaune veiklai paskirtos 400 puslapių knygos dar nebuvo. Nediskutuoju ir dėl seminarijos istorijos pažinimo svarbos, tačiau dėl viso teiginio – „Taigi, Kauno kunigų seminarijos istorijos pažinimo svarba ir jos neištirtumas sudaro akivaizdžią moksliskai nagrinėtiną mūsų kultūros problemą“ (p. 19) – nesutikčiau. Seminarijos istorijos aspektai moksliskai jau nagrinėti, bet, žinoma, perspektyva tyrimams visada išlieka.

Knygos „Įvade“ (p. 11–36) pristatoma temos svarba, iširtumas, problema ir jos sprendimo uždaviniai, šaltiniai, chronologija, tyrimo būdai (metodai), „kiti chronologijos aspektai, asmenvardžių rašyba ir citatų kalba“ bei padėkos žodžiai. Taigi „Įvade“ nurodoma tyrimo esmė ir prasmė.

Pirmiausia atkreipiau dėmesį, kad knygos pavadinimas – *Katalikų kunigų seminarija Kaune: 150-ies metų istorijos bruožai*, tačiau jau antroje „Įvado“ pastraipoje (ir toliau, ir p. 19–20 etc.) rašoma apie *Kauno kunigų seminariją*, jos pusantro amžiaus istoriją. Manychiau, kad būtent „Įvade“ dera aiškiai pristatyti tiriamąjį objektą ir jį įvertinti temos svarbos (p. 11–12) kontekste. Juo labiau – jeigu tyrimas skirstomas dalimis, kurios atspindi ir tyrimo objekto pavadinimo kaitą. Pavadinimas kito ne dėl institucijos iniciatyvos, jo kaita – sąlygota procesų Bažnyčioje ir valstybėje, visuomenėje. Tuo tarpu svarstymai apie institucijos pavadinimų kaitą liko išbarstyti visame knygos tekste (p. 40, antroji dalis „Seminarijos ištakos“).

Pastebėtina, kad dvigubas Telšių arba Žemaičių vyskupijos (ir seminarijos) pavadinimas vartotas jau nuo XIX a. penkto dešimtme-

čio⁴. Istoriografijoje dažnesnis Žemaičių vyskupijos pavadinimas, tačiau nagrinėjant seminarijos istoriją XIX a., negalima nutylėti valdžios sankcionuoto ir įstatymuose, konkordate fiksuoto pavadinimo kaitos fakto. Juo labiau kad vyskupijos centrą (taigi ir seminariją) perkeliant į Kauną 1865 (1866) m. (pasaulietinės valdžios sumanymas pradėtas realizuoti dar 1864 m.), pavadinimas nebuvo pakeistas – nebuvo susietas su Kauno miestu. Apaštalu Sostas tokius pokyčius pripažino tik po derybų – 1883 m. 1896 m. redakcijos *Rusijos imperijos įstatymų sąvade* (t. 11, 1 dalis) *Žemaičių* pavadinimas visiškai nevartotas, nors vyskupijos dokumentuose vartotas ir istorinis, ir oficialūs pavadinimai. Taigi situacija nebuvo vienareikšmiška. Ir, manau, tikrai nepakanka apie tai parašyti „Įvade“ sakinį: „Kauno kunigų seminarija (toliau – Seminarija), kurios pavadinimas ne sykį keitėsi, yra (ko gero) ilgiausiai nepertraukiamai veikianti ne tik Lietuvos Katalikų Bažnyčios, bet ir visos Lietuvos ugdymo bei mokymo įstaiga“ (p. 11). Taip pat manyčiau, kad p. 40 (2.1 poskyrio pabaigoje), paskutinėje pastraipoje, kurioje kalbama apie pavadinimo kaitą, derėtų nuoroda į Vytauto Merkio tyrimą⁵.

Autorius daro prielaidą, kad ši dvasininkų ugdymo įstaiga – „yra (ko gero) ilgiausiai nepertraukiamai veikianti ne tik Lietuvos Katalikų Bažnyčios, bet ir visos Lietuvos ugdymo bei mokymo įstaiga“ (p. 11). (Ši teiginį paliksiu Lietuvos švietimo istorijos tyrėjams.) „Šią edukacijos tradiciją nagrinėjant, t. y. siekiant iširti ir aprašyti XIX a. viduryje iš Varnių į Kauną persikėlusios Seminarijos raidą, norom nenorom paliečiamas aukštesniųjų ir aukštųjų studijų pradžios bei tęstinumo Kauno mieste klausimas. XIX a. viduryje įsikūrusi gubernijos sostinėje, Seminarija buvo pirmoji čia veikianti studijų institucija. Kita vertus, nepertraukiamai šiame mieste veikusi per visas XX a. okupacijas, ji yra viena pagrindinių 1922 m. įkurto Lietuvos universiteto, 1930 m. pervadinto Vytauto Didžiojo universitetu (toliau – VDU), bet po 1950 m. išdraskyto ir 1989 m. atkurto, tęstinumo gijų“ (p. 11).

Mano nuomone, seminarijos Kauno mieste egzistavimo faktas yra pakankama prielaida rašyti jos istoriją ir ją analizuoti Lietuvos Katalikų Bažnyčios, edukacijos, modernios Lietuvos visuomenės formavimosi kontekstuose.

⁴ Plačiau apie pavadinimo vartojimą žr. Aldona Prašmantaitė, *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 12; Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkas: luomo apibrėžtis ir tapatybės konstravimas imperinės valdžios retorikoje ir praktikoje. (Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijos XIX a. paskutiniaisiais deš. – XX a. pradžioje)“, II dalis, in: *Lietuvos istorijos metraštis 2012/1*, Vilnius, 2013, p. 84.

⁵ Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999, p. 200.

Ir be visų progų, ir visų *-iausių* paieškų, Žemaičių (Telšių) Romos katalikų dvasinė seminarija (rašau tik apie XIX a., todėl ir vartoju tokį seminarijos pavadinimą) yra verta atskiro išsamaus tyrimo. Istoriografijoje pripažįstama, kad jos veikimas reikšmingas Lietuvos Katalikų Bažnyčiai ir visuomenei, modernios Lietuvos raidai. Nustatyta, kad ne be jos egzistavimo ir veikimo Kaunas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje tapo modernaus lietuvių nacionalizmo konfesinės srovės centru⁶. Pastanga atlikti sistemingą jos veiklos tyrimą yra motyvuota, bet, mano galva, tebepalieka šios temos analizės klausimų.

Autoriaus teiginiuose matau painiavą, kuri, mano nuomone, atsirado seminariją bandant padaryti „aukštesniųjų ir aukštųjų studijų pradžios bei tęstinumo Kauno mieste“ pirmtake (p. 19, išn. 44 seminarijos vadinamos vienintelėmis tuometinės Lietuvos aukštesniosiomis mokyklomis). Perklauskiau – ar aukštesniųjų mokyklų tuomet būta, ar autorius šiuolaikinių pakopinio švietimo struktūros sąvokų neperkelia anam laikui? (Beje, išvadoje nurodomas specializuotos kolegijos tipas, p. 357.) Vienur seminarija vadinama „Lietuvos *ugdymo ir mokymo įstaiga*“ (p. 11; kursyvas mano, – V. Ž.), kitur – „pirmoji [Kaune] veikianti *studijų* institucija“ (p. 11; kursyvas mano, – V. Ž.). Sąvokos „ugdymas ir mokymas“ bei „studijos“ nėra sinonimai. Rusijos imperijoje XIX a. Romos katalikų dvasinės seminarijos niekada neturėjo aukštosios mokyklos statuso (išimtis – Vilniaus vyriausioji seminarija, veikusi universiteto struktūroje). Seminarijos netgi nebuvo prilygintos gimnazijoms, kuriose mokslas truko septynerius metus⁷ ir kurių baigimas atverdavo kelį universitetiniam išsilavinimui. Jeigu seminariją baigęs asmuo nebūdavo išventinamas dvasininku – galutinai nepereidavo į dvasininkų luomą, – jis grįždavo į tą socialinį statusą, su kuriuo stjo į seminariją ir tik tada turėtas jo išsilavinimas būdavo pripažįstamas ir lėmė socialinę padėtį. Tai galiojo netgi imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos (kurioje studijavo jau baigusieji seminarijas), veikusios Sankt Peterburge, absolventams⁸.

⁶ Darius Staliūnas, *Visuomenė be universiteto? (Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje: XIX a. vidurys – XX a. pradžia)*, (ser. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 16), Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2000, p. 162–165.

⁷ Pavyzdžiui, straipsnyje Žaltauskaitė mini, kad 1877 m. Aleksandras Beresnevičius priešinosi valdžios siekiams bendrojo lavinimo dalykus dėstyti aukštesniųjų gimnazijos klasių lygiu, kad mokymo programos iš esmės nebuvo pakeistos; žr. Vilma Žaltauskaitė, „Pasaulietinių dalykų – rusų kalbos, literatūros, *tėvynės* istorijos ir geografijos – mokymas dvasininkų rengimo įstaigose (XIX amžiaus antroji pusė)“, in: *Archivum Lithuanicum*, Vilnius, 2013, t. 15, p. 304.

⁸ Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios)“, in: *Lietuvos istorijos metraštis 2014/2*, Vilnius, 2015, p. 107.

Seminarijos buvo specialiosios mokymo, dvasininkų formacijos, luomo rengimo įstaigos, o dvasininkų *luomas* – įstatymuose apibrėžiamą kategoriją, ir tokiais išliko visą imperijos laikotarpį. Jos formavo dvasininkų luomą – socialinę, profesinę grupę, kuri XIX a. pabaigoje sudarė gausiausią lietuvių inteligentijos grupę⁹.

Žinoma, kad seminariją baigusieji ir išventinti dvasininkai prisidėjo prie Lietuvos universiteto Kaune steigimo, bet ar tai jau ir sukuria nepertraukiamą tęstinumą tarp seminarijos ir universiteto? Kauno kaip katalikiško centro idėja formavosi su seminarija, bet tik joje nepasiliko. Universitetą steigė ir pasauliečiai. Labiau pasikliauju Egidijaus Aleksandravičiaus įžvalga: „Tai leidžia motyvuotai teigti, kad 1922 m. Kaune atidarytas Lietuvos universitetas tik iš dalies buvo *tremties* sąlygotas. Nors vilniečių intelektualų atsparos organizacija – Lietuvos mokslo draugija, J. Basanavičiaus vadovaujama, liko veikti Vilniuje, bet, žinoma, absoliuti dauguma intelektualųjų pajėgų buvo priversta kartu su vyriausybe persikelti į Kauną. Tam tikras naujai susikūrusio Lietuvos universiteto dvilypumas atspindėjo ne tik idėjinį susiskaldymą, bet prieš tai besiformavusios dvicentrės krašto kultūros sandą. Yra visai logiška prielaida, kad jeigu lenkai nebūtų okupavę Vilniaus, o Lietuvos vyriausybei būtų pavykę realizuoti 1918 m. gruodžio 5 d. Vilniaus universiteto atkūrimo aktą, nieko nebūtų nustebinęs valstybinio ar Lietuvos katalikų universiteto atsiradimas Kaune“¹⁰.

Apie problemos ištirtumą. Romos katalikų dvasininkų rengimo institucijos Lietuvoje tyrėjų dėmesio sulaukia. Paskutinįjį XX a. dešimtmetį – XXI a. pirmais dešimtmečiais Lietuvoje ir užsienyje publikuota mažesnių ir išsamių tyrimų, kurie nagrinėja dvasininkų rengimo istoriją skirtingais laikotarpiais ir aspektais¹¹, įvertina seminarijas platesnių istorijos problemų

⁹ Rimantas Vėbra, *Lietuvių visuomenė XIX a. antrojoje pusėje*, Vilnius: Mintis, 1990, p. 182.

¹⁰ Vytauto Didžiojo universitetas. *Mokslas ir visuomenė 1922–2002*, redakcinės kolegijos pirmininkas Egidijus Aleksandravičius, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, p. 46–47.

¹¹ Vytautas Jogėla, *Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija 1833–1842 metais: Organizacija ir veikla*, (ser. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 14), Vilnius: Eugrimas, 1997; Ieva Šenavičienė, *Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje. Motiejus Valančius*, Vilnius: Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos leidybos centras, 1998; Zita Genienė, Jonas Genys, *Varnių kunigų seminarija*, Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos redakcija, 1999; Liudwik Piechnik SJ, *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2001; Vilma Žaltauskaitė, „Žemaičių seminarija Rusijos valdžios projektuose (XIX a. 7–8 dešimtmečiai)“, in: *Istorija*,

kontekstuose¹². Dvasininkų biografijų autoriai taip pat aptaria seminarijoje praleistus metus¹³. Beje, čia pateikiamose išnašose tikrai nenurodau visos išsamios minėtų temų istoriografijos, tačiau daugumos šių nurodomų tyrimų Grickevičiaus pateikiamame istoriografijos sąrašė (p. 363–365) tiesiog nėra. Pavyzdžiui, literatūros sąrašė (p. 361–365), kuriame išskirti šaltiniai, istoriografija, enciklopedijos ir žinynai bei virtualūs ištekliai, be kita ko, pasigedau Egidijaus Aleksandravičiaus, Pauliaus Subačiaus tyrinėjimų apie Antaną Baranauską¹⁴ ar Juozo Tumo-Vaižganto, Vandos Zaborskaitės apie Maironį¹⁵. Pasigedau lenkų mokslininkų darbų¹⁶. Tiesa, lenkų istoriografijoje dažnai XIX a. Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorija sutelpta į Lenkijos Katalikų Bažnyčios istoriją, tačiau jų tyrimų neįvertinti nereikėtų. Gal tik argumentuotai su jais diskutuoti. Lietuvos XIX a. švietimo istorijai skirtuose tyrinėjimuose Romos katalikų dvasinės seminarijos nėra nagrinėjamos¹⁷,

Vilnius, 2002, t. 52, p. 39–45; Ieva Šenavičienė, *Dvasininkija ir lietuvybė: Katalikų bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005; Artūras Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008; Вилма Жалтаускайте, „Имперская власть и Римско-католические духовные семинарии после 1863 г.“, in: *Ab Imperio*, 2012, Nr. 4, p. 157–180.

¹² Pranas Vaičekonis, *Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje*, Vilnius: Atkula, 1999; „Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m.“, parengė Vytautas Merkys, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2002, t. 20, p. 247–322; Vytautas Merkys, *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918*, Vilnius: Versus aureus, 2006; Михаил Долбилов, *Русский край, чужая вера: Этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II*, Москва: Новое литературное обозрение, 2010.

¹³ Vanda Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius: Vaga, 1987; Aldona Prašmantaitė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2000; Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999; Egidijus Aleksandravičius, *Giesmininko kelias*, Vilnius: Versus aureus, 2003; Povilas Januševičius, *Visokių atsitikimų sąrašas: 1895–1898*, parengė Vilma Žaltauskaitė, (ser. *Bibliotheca Archivi Lithuanici*, Nr. 5), Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004; *Prelato Povilo Januševičiaus fotografijų kolekcija: Albumas nr. 7*, parengė Vilma Žaltauskaitė, Vilnius: Mintis, 2010.

¹⁴ Egidijus Aleksandravičius, *op. cit.*; Paulius Subačius, *Antanas Baranauskas: Gyvenimo tekstas ir tekstų gyvenimas*, Vilnius: Aidai, 2010.

¹⁵ Juozas Tumas, *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. „Apžvalgos“ grupė. Jonas Maironis-Mačiulis*, Kaunas – Mariampolė, 1924; Vanda Zaborskaitė, *op. cit.*

¹⁶ Daniel Olszewski, *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1996; Daniel Olszewski, *Kultura i życie religijne społeczeństwa polskiego w XIX wieku*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2014.

¹⁷ *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*, redaktorius Juozas Vaitkevičius, Vilnius: Mokslas, 1983; Meilė Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, Kaunas: V. Kapsuko-Mickevičiaus spaustuvė, 1970.

tačiau su jomis susijusių epizodų nurodoma¹⁸. Taigi įdirbis tiriant konkrečios seminarijos istoriją jau egzistuoja ir galėtų išplėsti, pakoreguoti autoriaus svarstymus apie temos ištirtumą (p. 12–17). Pastebėtume, kad seminarijos istoriografija neprasideda vien nuo Juozapo Stakausko tyrinėjimų (kaip nurodyta p. 12): pavyzdžiui, Edvardas Vidmantas nurodo dar 1908 m. pasirodžiusį Kazimiero Šaulio straipsnį, skirtą seminarijai Kaune¹⁹. Informacijos apie seminarijos veiklą būta netgi nelegalioje lietuviškoje spaudoje XIX a. pabaigoje. Bet tai jau – panaudotų / nepanaudotų šiame tyrime šaltinių problema.

Apie šaltinius. Jeigu tyrimas konstruojamas pabrėžiant empirikos naujumą, temos neištirtumą (p. 19), tai pagrįstai galima tikėtis, kad autorius įvertins visą kompleksą šaltinių, jų svarbą, reikšmingumą, atrinks reprezentatyviausius ir unikaliausius, juos analizuos. Seminarijos šaltiniai, apimantys XIX–XX a. pradžią, saugomi ne vienos mokslo ir atminties institucijos archyve ir rankraštyne, ir ne tik Lietuvoje (tą autorius pastebi p. 28). Todėl manau, kad atskirų archyvinių bylų aprašinėjimas ir pristatinėjimas monografiniame tyrime nėra būtinas, kaip ir nuogastavimai, kad bylose dokumentai išsklaidyti, rašalas išblukęs, apyrašai nepakankami, nėra rodyklių etc. (p. 25–28). Tokie jau tie archyvai su sava istorija ir tokia istorikų darbo kasdienybė. Beje, man būtų visai suprantamos ir tokios pastabos, jeigu tyrime autorius nuosekliai siektų atspindėti ir patį tyrimo procesą (nes istoriografijoje yra ir tokia tyrimų kryptis), tačiau prieš mus – kitokio pobūdžio monografija. Suprantami nuogastavimai, kad nėra seminarijai skirto šaltinių rinkinio (p. 20–21). Kita vertus, mūsų istoriografijoje tyrėjas dažnai susiduria su problema, kad dar yra neištirtų klausimų, nepublikuotų šaltinių rinkinių.

Seminarijos istorija atsiskleidžia ne tik institucijos istorijoje, bet ir personalijų biografijose, autobiografijose, jos absolventų egodokumentuose. Jų platesnio panaudojimo tyrime taip pat pasigedau, o teiginys, kad „nagrinėjamai temai vertingiausias šios rūšies šaltinis [t. y. atsiminimų, – V. Ž.] – kun. Mykolo Vaitkaus vien Seminarijos 1903–1906 m. laikotarpiui skirta atsiminimų knyga“ (p. 21) tikrai neįtikina, nes funkcionuoja publikuoti ir Povilo Dogelio²⁰, Kazimiero Paltaroko atsiminimai (pastarieji šaltinių sąrašė

¹⁸ Meilė Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, p. 397–399.

¹⁹ Edvardas Vidmantas, „Religinis tautinis sąjūdis Žemaitijoje XIX a. pabaigoje“, in: *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 7: *Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*, sudarytojai Egidijus Motieka, Rimantas Miknys, Vladas Strutavičius, Vilnius: Katalikų pasaulio leidykla, 1994, p. 119.

²⁰ Povilas Dogelis, *Mano gyvenimo prisiminimai*, Kaunas: „Šešupės“ spaustuvė Marijampolėje, 1936.

yra nurodyti, p. 361). Autorius nepamini jokių nepublikuotų atsiminimų, o jų taip pat yra – ir Panevėžio Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos rankraštyne, ir saugomi Kauno arkivyskupijos kurijos archyve. Beje, šaltinių sąrašė radau nurodytą tik į vieną šio archyvo bylą (p. 362: B. 357 (Tarpdiecezinė Kauno kunigų seminarija 1958–1962)), o šiame archyve bylų, susijusių su XIX–XX a. pradžios seminarijos istorija – dešimtys, jei ne daugiau. Pasaulietinės ir dvasinės valdžios dokumentai, seminarijos įstatų reformavimo, klierikų išventinimų dokumentai, seminarijos regula (beje, autorius tyrime naudoja egzempliorių, saugomą Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (p. 23, išn. 62)), atsiminimai, dėstytojų pasakaitų komplektai, fotografijų albumai, etc. Taip pat kyla klausimas, ar buvo naudojamosi tik doc. dr. Fausto Jončio tame archyve surinkta medžiaga (p. 26, išn. 74)? Tuomet nuorodų į šio šviesios atminties tyrėjo išrašus turėtų būti daugiau. Tikėčiausi aiškesnio pabrėžimo, koks autoriaus darbo santykis su Jončio atliktu tyrimu (p. 18). Kas buvo atlikta Jončio, kas liko jo užrašuose, ir kas iš jų panaudota monografijoje kaip išvalgos ar kontekstas.

Fotografijos knygoje įdomiai ir prasmingai papildė dalių dėstymą ir kitaip parodo seminarijos istoriją, matomas didžiulis autoriaus įdirbis ieškant šių šaltinių, tačiau aptariant šį vizualų šaltinį nuogaustaujama, kad nuotraukos nedokumentuotos ir tam „reikia nepaprastai daug papildomo darbo“ (p. 30–31). Betgi tai ir yra tyrimo procesas, tam ir dirba monografijų autoriai. Drįsčiau teigti, kad 10 pav. užfiksuotas ne „rektorius Jonas Mačiulis-Maironis“, o imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge profesorius, matyt, po teologijos mokslų daktaro laipsnio įgijimo (1903) – nes tą ir rodo kabantis ženklas – stilizuotas kryžius. Fotografija daryta Sankt Peterburge²¹. Nėra aišku, kuo grindžiami teiginiai apie „Lietuvos fotografijos aušr[ą]“, sutapusią su seminarijos perkėlimu į Kauną (1866) (p. 30). Jau yra daug Lietuvos fotografijos istorijos tyrinėjimų, todėl pagrįstai galima tikėtis nuorodų į juos. Teiginį, kad „žemesnio lygmens asmenims fotografo paslaugų paprastai neprireikdavo“ (p. 30) tikrai diskutuočiau. Senųjų fotografijų kolekcijų galėjo neišlikti, jos sunkiai identifikuojamos ir yra ypatingas istorijos šaltinis, tačiau klierikai ir dvasininkai fotografavosi ir fotografija buvo jų kasdienybės dalis ne nuo XIX a. pabaigos, o ir ankstėliau²².

Antroje knygos dalyje autorius patikslina seminarijos į Kauną persikėlimo datą – 1866 m. (p. 45, 55; šiai datai paminėti ir skirta knyga). Būtent

²¹ Povilas Januševičius, *op. cit.*, p. 171.

²² Vilma Žaltauskaitė, „Apie „Daiktus lagamine“ arba fotografiją dvasininko gyvenime“, in: *Prelato Povilo Januševičiaus fotografijų kolekcija*, p. 9–54.

persikėlimo, nes „1865 m. gruodžio 20 d. (1866 m. sausio 1 d.), kaip minėta, iš Varnių privalėjo būti atvežti šventimams parengti ir iškilmingoms Šv. Mišioms patarnauti reikalingi auklėtiniai – iš viso 40 asmenų“ (p. 55).

Negaliu diskutuoti su knygos antros dalies 2.1 poskyrio apie Vilniaus, Kražių, Varnių laikotarpį (1581–1865) (p. 37–40) teiginiais, bet galbūt autorius galėtų bent paminėti ar diskutuoti su Ludwiko Piechniko SJ tyrimais²³, kuriuose nagrinėjama ir seminarijų Lietuvoje istorija. P. 39–40 ir išn. 113 teigiama, kad seminarijoje XIX a. tebegaliojo vyskupo Jono [Dominyko] Lopacinskio 1773 m. patvirtinta regula, kurią pakeitė vyskupas Mečislovas Leonardas Paliulionis 1895 m. Nėra visai tikslu taip teigti: po pasaulietinės valdžios inicijuotos seminarijų reformos 1843 m. šalia regulos būta ir naujų vidaus gyvenimo tvarkos reglamentavimą papildančių dokumentų – nurodymus siuntė ir Romos katalikų dvasinė akademija, ir vyskupas Motiejus Valančius skyrė aplinkraščių seminarijos klierikams. Manau, kad būtų buvę naudinga plačiau supažindinti su pasaulietinės valdžios patvirtintais seminarijos įstatais, kurie iš esmės tebegaliojo ir XX a. pradžioje (p. 63, 66 jie nurodyti trečiojoje dalyje ir informacija pateikta keliuose poskyriuose). Įstatatai – pagrindinis seminarijos veiklą reglamentavęs dokumentas (1843 m. priimti jie galiojo beveik visoms seminarijoms imperijoje), o tyrime sistemingai neanalizuojamas.

Nėra aišku, kodėl seminarijose dėstytus pasaulietinius dalykus autorius vadina tai rusų raštija, tėviškės istorija, Rusijos istorija (p. 56, 68 etc, 85), pagalbiniais dalykais (p. 87), tai kitaip (p. 84–94 „pilietiniai dalykai“). Istoriografijoje jau egzistuoja pavadinimai ir jeigu autorius su jų vartojimu nesutinka – būtų verta pateikti argumentus. Arba – pirmą kartą vartojant, nurodomas tikslus pavadinimas ir paaiškinama, koks pavadinimas bus vartojamas toliau – tokia įprasta akademinė praktika. Neįtikina ir vėliau pateiktas argumentas, „kad mums – Lietuvos Respublikos piliečiams – Tėvynės istorija reiškia Lietuvos istoriją, tad monografijos teksto redagavimo metu buvo apsispręsta disciplinos pavadinimą suvienodinti“²⁴. Monografija – mokslinis tekstas, už kurį atsakingas ne redaktorius, o autorius, jis bendrauja ir su skaitytoju, ir su istoriografija, ir su šaltiniais, jis grindžia savo poziciją. Beje, visame tekste įvairuoja ir kiti pavadinimai, vardų rašymas: Vilniaus švietimo apygarda (p. 94), kitur – mokymo apygarda (p. 98, 105); Sankt Peterburge veikusios imperatoriškosios Romos katalikų dvasi-

²³ Ludwik Piechnik SJ, *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2001.

²⁴ Artūras Grickevičius, „Atsakymas dr. Algimantui Katiliui“, p. 79.

nės akademijos pavadinimas (p. 18, 25, 28, 79, 80 – tik dvasinė akademija; toks pavadinimas taikytas Sankt Peterburge veikusiai stačiatikių dvasinei akademijai); miesto pavadinimas – tai Peterburgas, tai Sankt Peterburgas, tai Petrapilis (p. 18, p. 74 (išn. 237), 105, 118, 121, etc.). Petrapilio pavadinimas ateina iš XIX a. pabaigos lituanistikos ir vargu ar be komentavimo vartotinas XXI a. moksliniame tyrime. Panašiai ir su VRM Kitatikių dvasinių reikalų departamento pavadinimu – jau nusistovėjusiu ir komentuotu istoriografijoje. Autoriaus jis dar vadinamas „Dvasinių reikalų užsienio tikybu departamentu“ (p. 76). Tokios painiavos būtų padėjusi išvengti jau egzistuojanti istoriografija. Sinonimai reikalingi tekstui, bet pirmiausia nurodyti oficialų pavadinimą monografijos autoriui derėtų. Beje, kai kalbama apie XIX a. septinto dešimtmečio Kauną, tai be paaiškinimų nereikėtų rašyti apie „Kauno katedrinę bažnyčią“ (p. 56, 116), toks statusas Šv. Petro ir Povilo bažnyčia buvo suteiktas popiežiaus Leono XIII tik po 1882 m. susitarimų, o Katedros pašventinimas įvyko 1895 m. lapkritį. Tiesa, p. 73 minima Apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčia.

Trečios dalies poskyrio „3.3.3. Valstybės kontrolė“ išvadas (p. 67) diskutuočiau: žinoma, pasaulietinės valdžios politika seminarijų atžvilgiu nebuvo vienoda, tačiau ir po 1904–1905 m. dėl dvasininkų kontrolės valdžia darė tik nedaug nuolaidų, tebegaliojo ne vienas administracinis suvaržymas²⁵. Žaltauskaitės straipsnis, kurį nurodo Grickevičius, nepagrindžia jo pateikiamų apibendrinamųjų teiginių – faktiškai valdžia niekada neribojo klierikų lenkų (bajorų) skaičiaus seminarijoje. Generalgubernatorius Ivanas Kachanovas bandė tai daryti, bet nesulaukė oficialaus centro pritarimo ir leidimus įstoti suteikdavo visiems teigiamai išlaikiusiems egzaminus neatsižvelgiant į luomą. Dvasininkų, taigi ir seminarijos profesorių bei auklėtinių, judėjimo suvaržymai nebuvo panaikinti devintame dešimtmetyje. Autoriaus nurodomi leidimai „keliauti“ (beje, apie keliones dar rašoma ir p. 84) – neiški sąvoka, nes visas dvasininkų „keliavimas“ ir beveik visur buvo valdžios kontroliuojamas ir XX a. pradžioje, ir tik po 1904 m. buvo panaikinti kai kurie apribojimai²⁶.

²⁵ Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkas: luomo apibrėžtis ir tapatybės konstravimas imperinės valdžios retorikoje ir praktikoje. (Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijos XIX a. paskutiniaisiais deš. – XX a. pradžioje)“, II dalis, in: *Lietuvos istorijos metraštis 2012/1*, Vilnius, 2013, p. 85–86.

²⁶ Pastebėtume, kad problemos istoriografija yra platesnė, bet paminėtini naujesni tyrimai: Algimantas Katilius, „Į Vakarų Europos katalikų universitetus ne studijuoti, bet gydytis?“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2000, t. 16, p. 19–20; Vilma

Atkreipsiu dėmesį į akcentuotą „vegetacinio“ seminarijos laikotarpio arba 1867–1870 m. veiklos turinį (p. 67–73) ir knygos naujumą rodančius teiginius – apie slaptą dvasininkų rengimą „pogrindžio sąlygomis“ (p. 71) (panašiai teigiama ir pirmojoje išvadoje: „galbūt, neviešas ar net slaptas (kad ir negausus) mokymas bei ugdyimas“ (p. 357)). Tik pastebėčiau, kad istorikai Vytautas Merkys ir Ieva Šenavičienė taip pat archyvinėmis nuorodomis grindė teiginius, jog tuo metu seminarija „liko kone tuščia“, „nors oficialiai nebuvo uždaryta“²⁷. Autorius detalėmis konkretizavo seminarijos veiklą tuo metu. Vis dėlto man tebekelia abejonių noras atrasti dvasininkų rengimą „pogrindžio sąlygomis“ (p. 71) XIX a. septintame dešimtmetyje, nors, anot autoriaus, tai „nėra tik menkai argumentuota prielaida“. Esą „duomenys netiesiogiai byloja, kad bent dalis tų Žemaičių vyskupijos jaunuolių buvo vyskupo palengva į Seminariją stumiami kandidatai, kurių caro valdžia iš pradžių nebuvo patvirtinusi ir kurie galėjo pradėti mokytis pogrindžio sąlygomis, o vėliau, vėl leidus priimti naujokus, buvo teikiami kaip vieši kandidatai“ (p. 70–71). Kaip teiginio patvirtinimą autorius pabrėždamas – su šauktuku – nurodo Adomui Valentui ir Dominykui Paulauskui suteiktus žemesnius šventimus, taip pat ir Petruį Rimkevičiui (p. 72). Betgi Šenavičienė savo tyrime, pateikdama klierikų sąrašą jau ir nurodo šiuos (ir, beje, kitus knygoje minimus) asmenis kaip Žemaičių seminarijos klierikus²⁸. Taigi jie jau senokai buvo priimti į seminariją. Ir vargu ar nurodyti atvejai „leidžia manyti, kad bent dalis, o gal ir dauguma tų „diecezinės seminarijos auklėtinių“ ar „Žemaičių vyskupijos subdiakonų ir diakonų“ buvo nevieši Seminarijos auklėtiniai arba paskirų dvasininkų kunigystei asmeniškai parengti, bet per Seminarijos šventimus vis dėlto „pereinantys“ jaunuoliai“ (p. 72). Betgi Rusijos imperijoje seminarija ir buvo esminė sąlyga patekti į dvasininkų luomą, o kandidatų buvimas prie seminarijų – vėlgi žinomi faktai istoriografijoje, – tačiau laikotarpiu iki sukilimo²⁹. Manau, kad daug interpretacijų minėta tema apie slaptą dvasininkų rengimą atsirado įdėmiau neįsiskaičius į jau egzistuojančius tyrimus ir šaltinius. Bent kol kas dvasininkų atsiminimuose, laiškuose nepavyko užfiksuoti nė vienos užuominos apie tokį dvasininkų rengimo būdą

Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų mobilumas ir jo kontrolė Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijoje (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios)“, in: *Lietuvos istorijos metraštis* 2013/2, Vilnius, 2014, p. 117–141; Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkas“, II dalis, p. 92.

²⁷ Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 607.

²⁸ Ieva Šenavičienė, *Dvasininkija ir lietuviybė*, p. 358.

²⁹ Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas“, p. 100–101.

vyskupaujant Valančiui³⁰. Galima daryti prielaidą, kad imperijos valdymo metais tai prisiminti būtų buvę neatsargu, bet ir Nepriklausomos Lietuvos metais tokio nuopelno Valančiui niekas nepriskyrė, atsiminimuose neatsiminė, slapta parengto ir išventinto dvasininko nepaminėjo.

Poskyryje apie rektorių ir kitus pareigūnus p. 76 nurodoma, kad seminarijos inspektorius skirdavo „centrinės valstybės įstaigos“, betgi nė vienas seminarijos tarnautojas nebuvo skiriamas be Vidaus reikalų ministerijos kontrolės, ir inspektorius čia nebuvo jokia išimtis. Ir *Directorium*, ir Merkys nurodo, kad iki Antano Baranausko inspektoriumi buvo ne Povilas, o Antanas Beresnevičius³¹. Istoriografijoje vėlgi yra fiksuota, kad Baranauskas laikinai ėjo inspektoriaus pareigas iki 1881 m., o iki jį paskiriant sufraganu / titulinu vyskupu – inspektoriumi buvo nuolat – iki 1883–1884 mokslo metų.

Apie rektorių Jeronimą Kiprijoną Račkauskį (antrąjį vardą autorius ne visur nurodo) išsamų straipsnį yra parašęs Juozas Tumas-Vaižgantas³², ir, beje, netgi eidamas rektoriaus pareigas jis išliko ir Vabalninko parapinės bažnyčios klebonu, tik parapija buvo patikėta administratoriui. Vėlgi istoriografijoje greta kitų žinomų Dovydaičių, vartojama Justino Dovydaičio, o ne Davidavičiaus pavardės forma³³.

Poskyryje „3.4.5. Dėstytojai, mokymas ir studijos“ (p. 79–100), manyčiau, buvo galima išvengti pasikartojančios ir vietomis padrikai dėstomos informacijos apie seminarijoje dėščiusius asmenis. Pavyzdžiui, kun. Povilas Januševičius nepaminėtas visiškai, o jis seminarijoje dėstė nuo XIX a. pabaigos. Beje, jį mini ir Stakauskas, kuris knygoje ne kartą cituojamas. Nesant tikram – „nežinia, ar prisiminimų autorius paminėjo visus dėstytojus“ (p. 84, išn. 288) – būtų verta perversti bent vyskupijos *Directorium*, kad ir abejojant jos tikslumu (p. 21), bet nuoseklią informaciją apie seminarijos dėstytojus ten galima surasti. Bent jau XIX a. seminarijoje nebuvo penkerių metų studijų trukmės. Būta tokių projektų, bet ne realybės. Apie pagrindinius (bažnytinius) ir pagalbinius (pasaulietinius) (p. 81) dalykus seminarijoje: jeigu homiletika – bažnytinis, tai kodėl jos dalis – lietuvių kal-

³⁰ Vilma Žaltauskaitė, „Litvomanų kartos gimimas: sociokultūrinės laikysenos formavimo(si) erdvė Žemaičių (Telšių) seminarijoje Kaune“, in: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos*, Nr. 4, sudarė Violeta Meiliūnaitė, Vilija Ragaišienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015, p. 49.

³¹ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 268.

³² Juozas Tumas (Vaižgantas), „Jeronimas-Kiprijonas Račkauskis“, in: *Vaižganto Raštai*, t. 11, Kaunas: Zavišos ir Steponavičiaus spaustuvė, 1929, p. 287–316.

³³ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 790; *Prelato Povilo Januševičiaus fotografijų kolekcija*, p. 71.

ba – atsiduria prie pagalbinių (p. 89)? Autorius p. 82, išn. 274 ir p. 91 teigia lietuvių kalbą buvus homiletikos kurso dalimi. Ir vėl apie homiletiką kalba jau kitame poskyryje (p. 96–97). Nagrinėjant bažnytinių dalykų dėstyimą, būtų verta atkreipti dėmesį į faktinį kanonų teisės dėstyimą, mat pagal 1843 m. įstatus ji numatyta nebuvo, bet situacija keitėsi po Rusijos ir Apaštalų Sosto derybų XIX a. devintame dešimtmetyje. Tikrai belieka pritariti, kad „Seminarijos teologinių disciplinų studijų raida iki šiol, deja, nėra tyrinėta“ (p. 95), bet ar monografijoje visiškai dera tolesnė nuogastavimo seka – nesu tikra. Tai yra, kad „lieka tenkintis įvairiais – iš enciklopedijų, humanitarinių veikalų ir istorijos šaltinių – surinktais duomenimis, iš kurių prieinamiausi – duomenys apie paskirus dėstytojus“ (p. 95). Taip, duomenys apie dėstytojus ne visada vienodai iškalbingi analizuojant ir apie jų dėstomą dalyką. Tačiau kur, jeigu ne VDU Katalikų teologijos fakulteto inicijuotame tyrime (p. 18) galima būtų tikėtis teologinių dalykų raidos seminarijoje pakomentavimo, ypač kai tyrimą atlieka jau knygą apie seminariją³⁴ publikavęs autorius. Pavyzdžiui, Baranausko raštai, jo intelektualinis palikimas jau yra publikuoti, yra Maironio archyvas Maironio lietuvių literatūros muziejuje, Kauno arkivyskupijos kurijos archyvo bylos ir Lenkijos Bažnyčios istorikų darbai.

Poskyryje „Baigiamieji egzaminai“ (p. 98) net neužsimenama apie 1869 m. vasario 21 d. įvestą pasaulietinių dalykų žinių lygio kontrolę³⁵, o nuo egzaminų rezultatų priklausė dvasininkų karjera. Šis valdžios nurodymas neminimas ir poskyryje apie „Priėmimą“ (p. 105). Rašant apie biblioteką (p. 98–100) būtų galima paminėti ne tik enciklopedijos informaciją, bet ir iškalbingus seminarijos bibliotekos knygų sąrašus, saugomus Kauno arkivyskupijos kurijos archyve.

Pamaldumo ir dvasingumo ugdymo analizei skirta pusantro puslapio (p. 101–103). Baigiant rašoma: „Edukacijos istorikai ir edukologai apie Lietuvos Katalikų Bažnyčios XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios klierikų dvasinį ugdymą (ko gero) nėra rašę, tad šis nagrinėjamos Seminarijos istorijos aspektas, kaip labai specifinis, turėtų būti išnagrinėtas vėliau, atlikus specialius tyrimus“. Kažkiek ir dabar jau padaryta, nors ir ne edukologų³⁶.

³⁴ Artūras Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais*.

³⁵ Vilma Žaltauskaitė, „Pasaulietinių dalykų – rusų kalbos, literatūros, tėvynės istorijos ir geografijos – mokymas dvasininkų rengimo įstaigose“, p. 293–330.

³⁶ Vilma Žaltauskaitė, „Elementy dyscypliny duchowości jezuickiej w regułach instytucji wychowujących duchownych w XIX wieku (Wilno – Petersburg, Wornie – Kowno)“, in: *Cor dioecesis. 450 lat Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum“ (1565–2015)*, pod

Abejotina, ar gavę leidimą būti priimti į Žemaičių seminariją, klierikai būdavo siunčiami į Vilniaus, Sankt Peterburgo, Minsko, Lucko-Žytomyro vyskupijų seminarias. Taip, Žemaičių (Telšių) vyskupijos gyventojai rinkosi ir kitų vyskupijų seminarias (beje, Minsko seminarija buvo uždaryta jau nuo 1869 m.), bet tuomet į jas tiesiogiai ir vyko, ir ten teikė prašymus. Persikeliančiųjų iš vienos seminarijos į kitas daug nebuvo (jiems reikėjo ir pasaulietinės valdžios sutikimo). Nebent ypatingi atvejai – tokie pasitaikė 1864–1866 m., t. y. po sukilimo, kai klierikai pereidavo į kitas seminarias su pasaulietinės valdžios sutikimu. Arba aštunto dešimtmečio viduryje – laikinai uždarius Lucko-Žytomyro vyskupijos seminariją jos klierikai atkelti į Vilniaus vyskupijos seminariją.

Apie citatas. Pastebėčiau, kad Grickevičius nėra visiškai tikslus cituodamas kitų tyrėjų darbus, nes vartoja savo sąvokas, savo nuožiūra jungia kito autoriaus teksto dalis ir tai nurodo kaip citatą. Pavyzdžiui, 378 citata (p. 106) atsirado perkomponavus Žaltauskaitės straipsnio išn. 8. Beje, Žaltauskaitė savo tyrime, kurį autorius nurodo, niekur nėra vartojusi *dvarininkų* termino. Luomus įvardijau taip – bajorai, miestiečiai, valstiečiai, o autoriaus minimi dvarininkai, žemvaldžiai yra bajorų luomo, apibrėžto Rusijos imperijos įstatymais, subgrupės. Ir yra tyrimų, nagrinėjančių šį bajorų luomo skaidymąsi. Taip, seminarijoje mokėsi ir tituluoti aukštojo luomo asmenys, bet jie ir buvo įvardijami atskirai, pavyzdžiui, „grafas“. Komentuojant sakinį „Klierikų luominės kilmės žemėjimo tendencija ryški nuo pat Seminarijos veiklos Kaune pradžios“ pateikiami archyvo duomenys (p. 106): „1866 m. gruodžio 31 d. Seminarijoje būta 43 auklėtinių: 12 kilusių iš dvarininkų, 3 – iš pirklių, o 28 – iš žemdirbių* [*LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 110, p. 689–690], kas sudarė (atitinkamai) 27, 9, 6,9 ir 65,1 proc.“ Ši informacija pateikiama iš Merkio³⁷, tik nurodomi asmenys įvardijami kaip 12 bajorų kilmės, 2 iš miestiečių ir 29 iš valstiečių. Nuoroda ta pati, tik skaičiai skiriasi (beje, archyvineame dokumente rašoma dar kitaip: kad 12 kilę iš bajorų, 1 – iš pirklių, 2 – iš miestiečių ir 28 iš valstiečių). Manau, kad ne skaičiuose glūdi esmė, nes visiems pasitaiko suklysti ir susipainioti net ir savo

redakciją Andrzeją Kopiczko, Pawła Rabczyńskiego, Olsztyn: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM, 2015, p. 329–341; Vilma Žaltauskaitė, „Katalikų dvasininkų luomo tapatybės formavimo ženklai XIX a. regulose: Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos atvejis“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2013, t. 37, p. 65–129.

³⁷ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 607.

išrašuose. Mano galva, yra svarbu tyrėjo santykis su kito autoriaus tekstu. Beje, archyvų bylose įprasta numeruoti ir nurodyti ne puslapius, o lapų numerius. Tuo tarpu knygoje – įvairuoja.

Galima diskutuoti ir dėl apibendrinimo: „kad sekuliarėjimo kaip savaiminio vyksmo ir sekuliarizacijos kaip valstybės nuostatų įgyvendinimo pasekmė buvo tai, jog XIX a. antroje pusėje didžioji dauguma Seminarijos auklėtinių, tad ir vyskupijos kunigų, buvo iš žemdirbių kilę asmenys“ (p. 106). Būtent XIX a. septintame dešimtmetyje pilnos socialinės kilmės statistikos apie vyskupijos dvasininkus kol kas neturime, nors valstiečių luomo asmenų tarp stojusiųjų į seminariją procentas buvo aukštas. Teiginys apie sekuliarizaciją kaip valstybės – Rusijos imperijos – nuostatą vėlgi reikalautų pagrindimo. Kai kurie autoriai XIX a. Rusijos imperijoje mato stiprią konfesinę valstybę³⁸.

Rašydamas apie kiekybinius pokyčius seminarijoje Grickevičius niekur nenurodo kaip buvo reglamentuotas seminaristų skaičius, kaip jis kito dėl vyskupo Valančiaus ir vyskupijos valdytojo Beresnevičiaus pastangų. Tiesa, p. 65 minima, kad „valdovas buvo patvirtinęs nutarimą“ dėl 40 klierikų (tą nurodo ir Merkys³⁹), bet jis atsirado ne be vyskupo pastangų. Jau nuo 1872 m. liepos vyskupas Valančius buvo išrūpinęs valdžios leidimą į seminariją priiminti dar 40 ne išlaikomų studentų. 1880 m. buvo gautas pasaulietinės valdžios leidimas neriboti priimamųjų į seminariją skaičiaus⁴⁰. Autoriaus nuomone, „nėra abejonės, kad nuo 1870 m. Seminarija nuolat augo“ (p. 107). Pastebėtume, kad pirmasis atnaujinusios priėmimą seminarijos dešimtmetis nebuvo stabilus ir bent įdėmiai peržiūrėjęs vyskupijos kalendorius, vadinamąsias rubricėles arba *Directorium*, autorius vargu ar taip teigtų (išsamus *Directorium* komplektas saugomas Kauno arkivyskupijos kurijos archyve). Aštunto dešimtmečio viduryje, po vyskupo Valančiaus mirties, besimokiusiųjų, stojusiųjų buvo itin mažai⁴¹, nors bendroji tendencija nuo aštunto dešimtmečio pabaigos – skaičiaus augimas.

Nėra labai aišku, kaip poskyryje „Dėstytojų sudėtis ir personalijos“ (p. 79–84) dera informacija apie dėstytojų keliones ir nuobaudas, ir kuo re-

³⁸ Plačiau žr. Darius Staliūnas, *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009, p. 209.

³⁹ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 611.

⁴⁰ Vilma Žaltauskaitė, „Litvomanų kartos gimimas“, p. 53, 66, 76.

⁴¹ Vilma Žaltauskaitė, „Matyti mane kunigu“. Katalikų dvasininko karjera: motyvai pasirinkti ir galimybės realizuoti XIX a. antroje pusėje“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2014, t. 38, p. 93–94; Vilma Žaltauskaitė, „Litvomanų kartos gimimas“, p. 68–70.

miantis tokie teiginiai rašomi. Žinau, kad jei ko nesuprantu, tai nereiškia, kad taip būti negali, o autorius turi savo dėstymo logiką, tačiau, mano nuomone, pritrūksta nuorodų knygoje dėstomiems teiginiams pagrįsti. Rašoma: „[j]eigu kas būtų išvykęs savavališkai, tačiau nekirtęs valstybės sienos, pirmą sykį būtų nubaustas griežtu įspėjimu ar pinigine bauda, o antrą sykį kur kas griežčiau – pašalinimu iš tarnybos ar net įkalinimu. Laimei, tokių nusižengimų, atrodo, nepasitaikė“ (p. 84). Pavyzdžiui, mano peržiūrėta archyvinė medžiaga rodo, kad pasitaikė. Jau esu minėjusi, kad apie dvasininkų mobilumą ir jo kontrolę yra rašyta ne vieno tyrėjo, o kuo savo teiginius grindžia Grickevičius, skaitytojui nėra aišku – nepateikiama nuorodų nei į istoriografiją, nei į šaltinius. Peržiūrėjusi šaltinius galiu numanyti, kad remiamasi dvasininkų prašymais ir pasaulietinės valdžios sutikimais dėl dvasininkų kelionių. Bet ne visi skaitytojai yra ir archyvų lankytojai, o vienas dokumentas iš gausybės bylų – nebūtinai atspindi dominuojančią situaciją (tiesa, generalgubernatoriaus fondo Nr. 378, saugomo Lietuvos valstybės istorijos archyve (beje, p. 25 autorius jį nurodo kaip *valstybinį* archyvą), medžiaga visiškai nenaudota knygoje, o ji ne visada dubliuoja Kauno gubernatoriaus archyvo medžiagą, kuria naudojosi Grickevičius Kauno apskrities archyve.

P. 109 rašoma, kad „Klierikų laisvalaikis, kaip ir kitos sudėtinės jų darbo bei gyvenimo dalys, buvo aiškiai apibrėžtas. Jį reglamentavo Seminarijos taisyklės (regula): nagrinėjamo laikotarpio pradžioje – bendrosios visoms Rusijos imperijos seminarijos, o nuo 1895 m. – patvirtintosios vysk. M. Paliulionio, tiksliau – jų X skyrius“. Jau minėjau, kad Žemaičių (Telšių) seminarijos regula, pagal kurią gyventa iki 1895 m., niekada nebuvo bendra ir kitoms seminarijoms. 1843 m. įstatai galiojo visoms imperijos seminarijoms (išskyrus Sankt Peterburge veikusią Mogiliavo seminariją), tačiau įstatai nėra regula.

Žemaičių vyskupijos seminarijos taisyklės (regula) buvo patvirtintos vyskupo Jono Dominyko Lopacinskio 1775 m. kovo 12 d. Šenavičienė nurodo, kad jos galiojo iki 1844 m.⁴² Nors išsamių tyrimų nėra, tačiau seminaristų kasdienybės fiksavimas leidžia daryti prielaidą, kad XVIII a. taisyklės, papildytos vyskupo Valančiaus, galiojo ir vėliau, net iki vyskupo Paliulionio 1895 m. patvirtintos naujosios seminarijos regulos. Pokyčių reguloje, dėl 1843 m. paskelbtų naujųjų seminarijų įstatų, turėjo būti: specialią instrukciją apie inspektoriaus pareigas siuntė Romos katalikų dvasinė akademija Sankt Peterburge, tačiau seminarijos vidaus gyvenimas išliko sunkiai pasaulietinės valdžios kontrolei pasiduodančia sfera. Įdomu, kad Vincen-

⁴² Ieva Šenavičienė, *Dvasininkija ir lietuviybė*, p. 88.

tas Juzumas nurodo, jog Lopacinskio regula „vadovaujamosi iki šiol“, t. y. iki XIX a. pabaigos⁴³.

Abejonių kelia teiginiai, kad vyskupas „nepripažino caro valdžiai teisės spręsti katalikų vienuolių likimą“ (p. 115). Betgi minimų uždaryto Tytuvėnų vienuolyno vienuolių likimą valdžia ir sprendė ribodama jų galimybę mokytis seminarijoje, iš „baltosios“ dvasininkų kategorijos tapti „juodaisiais“⁴⁴. P. 116–117 nurodoma, kad Baranauskas šventimus teikė Šv. Jurgio bažnyčioje ir esą tai gali rodyti įtampas su vyskupu; taip galėjo būti „dėl skirtingo požiūrio į lietuvių kalbos vartojimą Seminarijoje“. Mažai pagrįstas ir tyrimais paremtas toks svarstymas, nes Baranauskas XIX a. pabaigoje tolo nuo lingvistinių tyrimų ir juo labiau etnolingvistinio lietuvių nacionalizmo. Poskyryje „Absolventai“ (p. 117–118) reikšminga, kad autorius pamini seminarijos klierikų siuntimą tolimesnėms studijoms į imperatoriškąją Romos katalikų dvasinę akademiją Sankt Peterburge (tai dar kartą rodo, kokią vietą dvasininkų rengimo sistemoje užėmė seminarijos), tačiau susipažinęs su šios mokyklos istoriografija⁴⁵, jis galėjo būti tikslesnis ir dėl siunčiamųjų skaičiaus, ir dėl Žemaičių (Telšių) vyskupijos dvasininkų veiklos joje. Autorius vardindamas iškilus seminarijos absolventus iš esmės atkartoja enciklopedijos duomenis, tačiau monografijoje būtų galima tikėtis ir naujų reikšmingų asmenybių įvardijimo. Be to, įdomų ir iškalbingą tyrimą yra atlikęs Valdas Selenis⁴⁶.

Negausia istoriografija Grickevičius pagrindžia ir poskyrio „Tautinis atgimimas“ (p. 123–126) teiginius bei interpretacijas, kur būtų galima tikėtis tikslesnių nuorodų surašytiems teiginiams. Suprantu, kad šį tekstą rašydama atkreipti skaitytojų dėmesį į kai kurias detales. Kartais jos ir būna iškalbingos. Mano galva, detalus ir nedidelės temos tyrimas gali atskleisti naujų aspektų, o plati tema, kad ir bruožais įvardyta, reikalauja tyrėjo atidumo ir plačios kompetencijos. Kitaip – iš bruožų sunkiau ryškėja profiliai ir vaizdai.

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

⁴³ Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, vertė ir parengė Mindaugas Paknys, Varniai: Žemaičių vyskupystės muziejus, 2013, p. 109, 153.

⁴⁴ Vilma Žaltauskaitė, „*Litvomanų kartos gimimas*“, p. 58–59.

⁴⁵ Irena Wodzianowska, *Rzymskokatolicka akademija w Petersburgu*, Lublin: Towarzystwo naukowe KUL, 2007; Vilma Žaltauskaitė, „Lietuvių kalba ir jos vartotojai imperatoriškojoje Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinėje akademijoje XIX amžiaus pabaigoje“, in: *Archivum Lithuanicum*, Vilnius, 2011, t. 11, p. 277–304.

⁴⁶ Valdas Selenis, „Dvasininkija 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos enciklopediniuose leidiniuose“, in: *Soter*, Kaunas, 2013, Nr. 45 (73), p. 39–51.